

Rector Westerhovius (1677-1738), een miskend talent

Paul H.A.M. Abels

Soms drukt de geschiedschrijving mensen een negatief stempel op, waar zij maar moeilijk vanaf komen. Deze constatering gaat zeker op voor Arnoldus Henricus Westerhovius (Westerhoff), die van 1711 tot zijn overlijden in 1738 rector was van de Latijnse School in Gouda, de voorloper van het huidige Coornhert Gymnasium. Het is een conrector van diezelfde school geweest, L.A. Kesper, die hem in het voorjaar van 1890 in een artikelenreeks in de *Goudsche Courant* een slechte naam bezorgde. In de artikelen van Kesper, in 1964 nog eens gebundeld in een boek van 'die Goude', wordt Westerhovius ten tonele gevoerd als hoofdverantwoordelijke voor het verval van de Goudse Latijnse School in de achttiende eeuw. Hij krijgt het verwijt dat hij zich meer met wetenschappelijke studie bezighield, dan met zijn eigenlijke schooltaak.¹ Misschien wel mede daarom, dreigt de goede man in de vergetelheid te raken. In deze aflevering van Goudana zal worden nagegaan of Kesper het bij het rechte eind had. Daarvoor duiken we in de notulen van het schoolbestuur en zullen ook de vruchten van zijn wetenschappelijke arbeid – die hun weerslag vonden in talrijke (deels in Gouda gedrukte) publicaties – in kaart gebracht en beoordeeld worden, zodat hopelijk een meer afgewogen beeld van Westerhovius zal ontstaan.

Portret van Johannes Henricus Westerhoff, Arn. Henr. Zoon (1727-1775). De zoon van de rector was achtereenvolgens predikant te Hellevoetsluis, Vlaardingen, Gouda en Amsterdam.

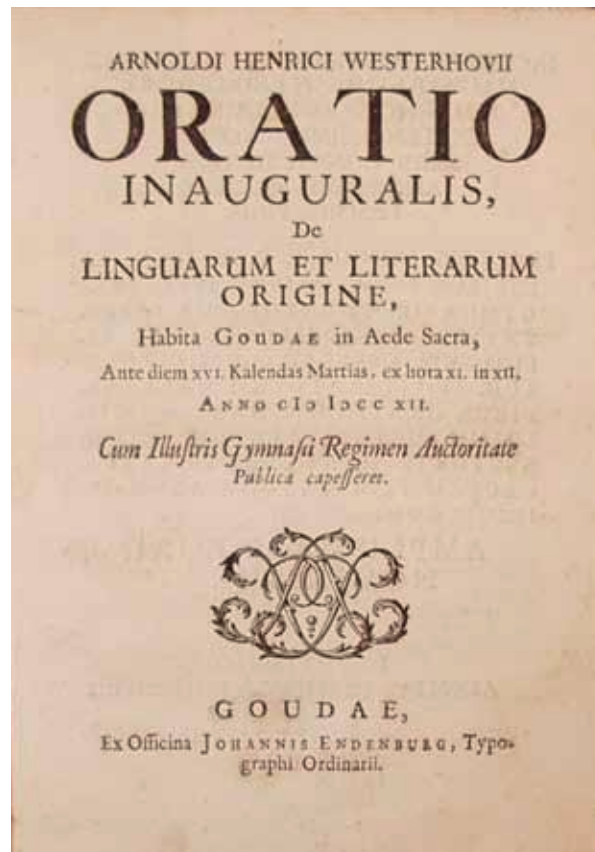
1. L.A. Kesper, *Uit de geschiedenis van het stedelijk Coornhert-Gymnasium te Gouda* (Gouda 1964) 42.

Van Duitsen bloed

Rector Westerhovius werd rond 1677 als Arnold Heinrich Westerhoff geboren in Hamm in Westfalen, als telg uit een oud regentengeslacht. Zijn moeder, Anna Christina Frensius, was een vrome vrouw die haar zoon aanspoorde veelvuldig te lezen in stichtelijke boeken.² Aangenomen mag worden dat hier de basis werd gelegd voor de voorliefde van haar zoon voor de theologie en andere wetenschappen. Arnold Heinrich werd ingewijd in de wetenschappen gedurende zijn studie aan het sinds 1657 bestaande Gymnasium Illustre van Hamm, waar de theologie een van de drie disciplines was (naast filosofie en recht). De calvinistische signatuur van stad en school verklaren waarom hij voor zijn academische studie vervolgens zijn heil zocht in de Nederlanden. Op 27 november 1700 werd hij als student uit Hammona-Markanus (Hamm in het graafschap Marck), ingeschreven in het album studiosorum van de Leidse universiteit.³ Daar zou hij gedurende zeven jaar colleges volgen, want in 1707 disputeerde hij nog met de hoogleraar theologie Johannes a Marck.⁴ Kort daarna keerde hij terug naar Duitsland. In Kassel deed hij zijn kerkelijke examen, waarna hij door Philippus, landgraaf van Hessen-Philipsthal, werd aangesteld als hofprediker. Deze edelman, derde zoon van de regerende landgraaf van Hessen-Kassel, had carrière gemaakt in het leger in de Nederlanden en stond op het punt zijn domicilie te kiezen in Den Haag, waar hij zijn oude dag wilde doorbrengen. Voor Westerhovius deed zich zo al snel de kans voor terug te keren naar de Nederlanden.

Predikant in Den Haag

Op 13 juli 1708 kocht 'Philippe, lantgraef van Hessen' een groot stuk grond nabij 'de Scheveningschen Straetweg bij het Tolheck'. Op deze plek in Den Haag - waar nu het Vredespaleis staat - liet de graaf, die goed bevriend was met de Oranjes, een groot landhuis bouwen dat in de volksmond 'Hessenhof' ging heten. Gedurende dertien jaar zou de graaf hier zijn dagen slijten, tot hij in 1721 onverwacht overleed bij een bezoek aan een *Kurort* in Aken.

Tekst van de inaugurele rede, die Westerhovius hield bij zijn aantreden als rector te Gouda in 1712, gedrukt door Johannes Endenburg.

Hij werd begraven in de Grote Kerk van Den Haag, waar een pompeus grafmonument nog aan hem herinnert.⁵

De nog jonge Westerhovius heeft graaf Philips slechts korte tijd als hofprediker bijgestaan. Al snel werd hij door de Haagse gereformeerde kerk als voorganger ingeschakeld. Zelf schrijft hij hierover in een voorrede op het eerste boek van hem dat in Gouda gedrukt werd: 'waer van 's Gravenhaegs Bloeiende Gemeinte, in dewelke ik (het Hof van Sijne Hoog-Vorstelyke Doorluchtigheid, Philip, Landgrave van Hessen enz. vaerwel gezegt hebbende) vier achter-een-volgende jaren de Bedieninge des Woords ende der Sacramenten heb waergenomen'.

J. van Hoogstraten gaf hoog op over het vermogen van Westerhovius om zijn gehoor te boeien:

Zal u Heer Westerhof verzaden,
Het hart verkwikken, en 't gemoed
Gelyk zyn zielopwekkend preken
Daar 't leerziek hart na hygd, en jaagd
En 's Gravenhaag met lof van Waagd⁶

Alle de beweringen van Westerhovius en de loftuitingen van zijn dichtende vriend ten spijt, lijkt het erop dat hij het in de praktijk niet verder heeft geschopt dan kandidaat-predikant, die zo nu en dan mocht inspringen. Op de lijst van gereformeerde predikanten van Den Haag en in de Haagse kerkenraadsacta komt zijn naam namelijk niet voor en evenmin op de lijst van van de Franstalige Waals-gereformeerden.⁷ Wellicht dat een Hoog-Duitse spraak of accent hem moeilijk verstaanbaar maakte.

In Den Haag vond Westerhovius ook zijn vrouw, Adriana de Rouw, met wie hij op 22 november 1711 in de Nieuwe Kerk aan het Spui in de echt werd verbonden

door ds. Cornelis Bosch.⁸ Zij schonk hem zes kinderen, van wie drie zonen en een dochter de volwassen leeftijd bereikten. Stepahnus Arnoldus (1713) werd jurist, Abraham (1713) arts en Joannes Henricus (1727) zou predikant worden in onder meer Vlissingen en Gouda.⁹ De enige dochter van het echtpaar, Adriana Elisabeth (1720), verhuisde na het overlijden van haar vader in 1738 met haar moeder mee terug naar Den Haag.¹⁰

Het is maar de vraag of Westerhovius het predikambt uiteindelijk als zijn ware roeping beschouwde. Toen de Raden van stadhouder Willem III in 1711 pogingen in het werk stelden hem naar Leerdam te beroepen, gaf hij namelijk liever gehoor aan de lokroep van onderwijs en wetenschap.

Rector in Gouda

De kans om wetenschappelijk bezig te zijn, diende zich voor Westerhovius aan, toen de Goudse burgemeesters en pensionaris Bruno van der Dussen zich bij hem meldden met de vraag of hij rector wilde worden van de Goudse Latijnse School, als opvolger van de overleden Anthony Fabr . Van der Dussen, die veelvuldig in Den Haag moest zijn om de Goudse belangen te behartigen bij de Staten van Holland, was er door het schoolbestuur (College van Scholarchen) op uitgestuurd om Westerhovius te polsen.¹¹ Hij klopte blijkbaar precies op het juiste moment bij hem aan. Drie weken voordat deze in het huwelijk zou treden met zijn Adriana, kreeg hij hiermee immers de mogelijkheid van loopbaan te veranderen  n een forse salarisverhoging in de wacht te slepen. In het contract dat de Scholarchen op 1 november 1711 met hem sloten en een dag later door de burgemeesters van Gouda werd goedgekeurd, werd de nieuwe rector voor een periode van zeven jaar een jaarlijkste toelage van 850 gulden toegekend. Bovendien mocht het echtpaar gratis zijn intrek nemen in een dienstwoning aan de Groeneweg, naast de in het voormalige Cellebroederklooster gevestigde school. Zij zouden daar mogen blijven wonen tot het einde van het dienstverband, met de belofte dat hij tussentijds geen andere betrekking zou aannemen.

Met de keuze van Westerhovius voor het Goudse rec-

2. Voorreden op zijn *Trappen des genadenthroons*, oktober 1712. Zie ook G. Vrolijkert, *Vlissingsche Kerkhemel, ofte Levensbeschrijving van alle de hervormde Leraren* (Vlissingen 1758) 314 (levensbeschrijving zoon Johannes Henricus) en *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek*, V, 115-116.

3. W.N. du Rieu, *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae 1575-1875* (Den Haag 1875) 763.

4. Arnoldus Henricus Westerhovius, *Disputatio theologica de centum & viginti annis hominis   Deo statutis. Ad Genes. Cap. VI. Vers.*

3. Praes.: Johannes   Marck, *Lugduni Batavorum*, apud A. Elsevier typ., 1707.

5. *Elsevier's Geillustreerd Maandschrift*, (1903/7) 13-14.

6. Voorreden op zijn *Trappen des genadenthroons*, oktober 1712 en gedicht J. van Hoogstraten.

7. Collectie W.M.C. Regt, predikantenlijsten, Centraal Bureau voor Genealogie; Gemeentearchief Den Haag, Archief NH-Kerk, kerkenraadsacta.

8. Gemeentearchief Den Haag, Trouwregisters NH Den Haag.

9. SAHM, doopboeken NH Gouda.

10. Gemeentearchief Den Haag, attestaties NH Den Haag

11. SAHM, Archief Scholarchen Latijnse School Gouda, notulenboek. Ook de hierna volgende informatie is ontleend aan dit notulenboek, dat zowel in de kladversie als in het net bewaard is gebleven.

Links: toegangspoortje van de Goudse Latijnse School aan de Groeneweg, met pilasters met Korintische kapitelen, waarboven venster met driehoekig fronton (gedateerd 1666) en gebeeldhouwde zijstukken met bloemen, vruchten en boeken. Het poortje toont op het fries onder de kroonlijst de Latijnse tekst Praesidium atque decus, quae sunt et gaudia vitae formant hic animos Graeca Latina rudes, door Kesper vertaald als: Om tot een steun eens te zijn, tot een sieraad en vreugd in het leven, vormen het Grieks en Latijn hier het ruwe gemoed.

Rechts: notulenboek van het College van Scholarchen van de Latijnse School in Gouda (Streekarchief Midden-Holland).

toraat lijkt een einde te zijn gekomen aan zijn werkzaamheden als predikant. Toch werd hij ook na zijn komst naar Gouda in zijn eigen publicaties, maar ook door de scholarchen steeds weer ‘rector en dienaar des Woords’ genoemd. Wellicht betekent dit dat hij van tijd tot tijd nog op de kansel stond, maar maar ook hiervoor zijn geen aanwijzingen.

Als rector trof Westerhovius een school in verval. Zijn voorganger had nog tot op hoge leeftijd zijn ambt moeten bekleden. De Scholarchen weigerden diens wens in te willigen om hem met pensioen te laten gaan en wisten hem uiteindelijk met een salarisverhoging toch over te halen langer te blijven. Het heilige vuur leek bij de man niettemin gedoofd en bij zijn overlijden op 19 oktober 1711 was het duidelijk dat de leiding van de school hoognodig verjonging behoefde. Met de ongeveer 35-jarige Westerhovius meenden de scholarchen een geschikte kandidaat naar Gouda gehaald te hebben, die ook als wetenschapper een goed uithangbord voor de school zou kunnen zijn.

Waarschijnlijk heeft Westerhovius aanvankelijk de no-

dige moeite gehad te wennen aan zijn nieuwe functie en orde op zaken te stellen. Twee jaar na zijn aantreden namen de Scholarchen in overleg met de rector een aantal maatregelen die de school meer glans en uitstraling moesten geven. Zo werd besloten gulden penningen te laten slaan voor alle leerlingen die de overstap naar de universiteit maakten, werden de prijzen van de aan te schaffen schoolboeken gereguleerd en werd bepaald dat de rector en zijn mededocenten (de conrector en de praeceptoren) de examens consequent in het Latijn moesten afnemen. Opmerkelijk is verder dat de Scholarchen het nodig vonden te bepalen dat leerlingen noch leraren in zogeheten ‘Japansche rokken’ (zijden kamerjassen) op school mochten verschijnen, die overal in Holland zeer in de mode waren. Het schoolbestuur was niet gediend van dergelijke modegrillen en gelastte dat iedereen decente kleding zou dragen.

Voor Kesper waren deze bepalingen voldoende om te concluderen dat het onder Westerhovius op school een bende moet zijn geweest. In werkelijkheid lijken de Scholarchen zeer ingenomen met hem. Al in 1717 kreeg hij structureel honderd gulden extra toegelegd, bovenop zijn toch al behoorlijke salaris, in 1721 eenmalig nog zo’n bedrag als vervangingstoelage. En toen Westerhovius in 1726 zijn bewerking van een werk van de Latijnse dichter Terentius het licht liet zien en vooraf liet gaan door een opdracht aan zijn broodheren, gaven de daarmee zeer vergulde Scholarchen hem een beloning van 160 gulden.

Pas begin jaren dertig steken klachten over de gang van zaken op school de kop op. Dat is dezelfde periode waarin Westerhovius een hoge productiviteit aan de dag legde in het vertalen en uitgeven van boeken. Bovendien roerde hij zich in die dagen nog nadrukkelijker dan voorheen als librijemeester. In deze bestuursfunctie van de bekende stadsboekerij in de Sint-Janskerk was hij nauwelijks af te remmen in het aanschaffen van kostbare en bijzondere boekwerken.¹² Zijn reguliere schoolwerk lijkt nu wel te hebben geleden onder zijn passie voor het boek. In 1731 zagen de Scholarchen zich dan ook genoodzaakt stevige maatregelen te nemen ‘tot voorkominge van verder verval in de discipline en goede orde in de scholen en tot wegneeming van de klagten’.

Met de voorschriften van de Scholarchen werden niet alleen de rector, maar ook de leerkrachten en leerlingen ‘tot de orde geroepen’. De rector, conrector en praecipitoren moesten het goede voorbeeld geven door altijd tijdig (ad punctum horae) aanwezig te zijn op school. De rector moest er zorg voor dragen dat met het slaan van de stadsklok (in de toren van de St.-Janskerk) ‘s morgens en ‘s avonds ook de schoolklok geluid zou worden, zodat alle leerlingen op tijd op school kwamen, waarna meteen gebeden moest worden. Daarna zouden de deur aan de straatzijde en het hek binnen het schoolhuis gesloten worden, waarna de schoolmeesters en de leerlingen binnen moesten blijven tot de klok weer werd geluid. De rector moest verder maandelijks aan de scholarchen rapporteren welke leerkrachten te laat binnen waren gekomen of te vroeg weggingen. De Scholarchen bepaalden verder dat alle leerkrachten in het Latijn les dienden te geven. Alleen voor de nieuwkomers mochten zij hun lessen ‘verduijtschen’. De leerlingen moesten in het Latijn antwoorden en ook in deze taal met elkaar communiceren.

Rector Westerhoviaus kreeg opdracht genoemde bepalingen ter kennis te brengen van alle betrokkenen en hen aan te zeggen dat het de Scholarchen menens was. Als uitiem dreigement voegden zij hieraan toe dat er geen traktement zou worden betaald, als de goede orde en discipline op school niet op korte termijn zou worden hersteld en de gerechtvaardigde klachten zouden zijn weggenomen. Deze aanpak vond ook goedkeuring bij het stadsbesuur.

Dichter voor de elite

Na deze forse ingreep van de Scholarchen in de gang van zaken op de Latijnse School verstomden de klachten en lijkt Westerhoviaus weer een goede balans te hebben gevonden tussen zijn schooltaken en zijn wetenschappelijke, literaire en bibliotheeknevenactiviteiten. Als ‘op-

12. W.A. Zuiderhoudt-Hulst, *Geschiedenis van de Goudse Librije gedurende het verblijf in de St. Janskerk* (Meppel 1976) 90-94.

13. Gelegenheidsgedichten in САММ en Koninklijke Bibliotheek.

perschoolmeester’ en leermeester van vele welgestelde leerlingen genoot hij groot aanzien en bewoog hij zich gemakkelijk in Goudse regentenkringen. Ook in zijn functie van librijemeester, die hij vervulde van 1724 tot 1729 en van 1731 tot 1734, trof hij vooraanstaande stads-genoten aan de vergadertafel, zoals dominee Bernardus de Moor en de eerdergenoemde Bruno van der Dussen. In dit gezelschap was hij als ‘vurige bibliofiel zelfs zeer dominant en dwingend. Dat Westerhoviaus niettemin een graag geziene persoon was, blijkt uit de vele gelegenhedsgedichten in het Latijn én het Nederlands die hij in de loop der jaren op verzoek schreef bij huwelijken, begrafenissen en andere *rites de passage* van burge-meesters, vroedschapsleden en andere vooraanstaande Gouwenaars.¹³

De gelegenhedsgedichten van Westerhoviaus werden veelal op een groot vel (plano) gedrukt of met werk van anderen opgenomen in speciale gedichtenbundeltjes. Zo schreef hij in 1726 een ‘Huwelyks-zang’ voor Gerrit Boon en jonkvrouwe Jacoba Ostade in een boekje dat gedrukt werd door Willem en Johannes van Es, boekdrukkers op de hoek van de Kerksteeg. In hetzelfde jaar zag een lofdicht het licht, geschreven ter gelegenheid van de benoeming van Vincent van Eyck tot stadssecretaris. In 1728 werd mr. Gerardus Henricus Storm dichterdijk bewierookt wegens zijn verkiezing tot Vroedschap en een jaar later dr. Gualterus de Moor van Immerzeel bij zijn uitverkiezing tot burgemeester. Andere voorbeelden zijn twee gedichten uit 1729 ter gelegenheid van het huwelijk van mr. Adrianus van Groenendijck, vroedschap en schepen van Gouda, en Anna Elisabet de Bierman (een in het Latijn en een in het Nederlands) en een lofdicht uit 1735 op de intrede van ds. Cornelis Jansz. Guillebert als predikant van de Waalse gemeente te Gouda.

Schrijver en vertaler

De grootste bekendheid verwierf Westerhoviaus echter niet als rector of door zijn gelegenhedsgedichten, maar als auteur, redacteur en vertaler van een groot aantal in druk verschenen boek-werken.¹⁴ Vrijwel onmiddellijk na zijn komst naar Gouda begon hij met publiceren. Zijn

oratie, dat wil zeggen zijn rede ter gelegenheid van zijn aantreden als rector van de Latijnse School, verscheen in 1712 bij boekdrukker Johannes Endenburg. Nog in hetzelfde jaar verscheen zijn eerste zelfstandige werk, ditmaal bij de Goudse drukker Lukas Kloppenburg. Het betrof een Nederlandse vertaling van *De trappen des genadenthroons van Jesus Christus* van Ph.J. Tileman, een stichtelijk boek dat meteen een van zijn meest succesvolle uitgaven zou worden en veelvuldig werd herdrukt. Een tweede succesvolle uitgave was de reeds genoemde bewerking van de *Coemediae sex* van de Latijnse dichter Terentius, bedoeld voor de Latijnse scholen en tot in onze tijd gebruikt. Dit werk verscheen niet Gouda, maar bij een Haagse drukker.

Daarna volgden nog meer vertalingen van theologische werken uit het Duits, zoals Johann Georg Heinsius', *Beknopte vragen uyt de kerkelyke historie des Nieuwen Testaments*, verschenen in de jaren 1727-1729. In dezelfde periode verscheen zijn vertaling van de Duitse theoloog Samuel Scheurer, getiteld *Kort-bondige natuur- en schriftmatige landt-theologie*, met een voorwoord van zijn oude leermeester Johannes à Marck. Maar ook vertalingen van Latijnse werken verlieten zijn studeerkamer aan de Groeneweg. In 1728 was dit Stephanus Vitus' *Apologie in dewelke het synode van Dordrecht ende het hervormd geloove worden verdedigt tegen de lasteringen*. Van meer algemene aard was zijn vertaling van Johannes Hubners *Algemeen kunstwoorden-boek der wetenschappen*, die in 1734 het licht zag en een bewerking van de *Hieroglyphica of Merkebeelden der oude volkeren* van Romeyn de Hooghe (1735).

Naast vertalingen verzorgde Westerhovius ook diverse bewerkingen van populaire Latijnse schoolboeken. Zo werd het vanouds op de Hollandse scholen gebruikte *Latina grammatica*, oorspronkelijk van de hand van de bekende Gerardus Johannes Vossius, in 1735 door hem gecorrigeerd en geannoteerd. In dezelfde categorie werd nog vlak voor zijn overlijden in 1738 een nieuwe editie door hem verzorgd van het *Lexicon Latino-Belgicum* van Samuel Pitiscus.

Deze – lang niet volledige – opsomming van boektitels laat zien dat Westerhovius als schrijver, vertaler en

bewerker een enorme productiviteit aan de dag legde. Een deel van dit werk kwam direct ten goede aan het Latijn-onderricht op de scholen, een ander deel ontsloot Duitstalige kennisdomeinen voor een breder – Nederlandstalig – publiek, een doelstelling die nauw aansloot bij zijn inzet als Librijemeester. Zijn meer theologisch-getinte werken pasten goed bij zijn achtergrond als theoloog en predikant. De publicatielijst van Westerhovius vormt daarmee een goede afspiegeling van zijn inzet op de terreinen van kerk, school en wetenschap. Zo bezien verdient het negatieve oordeel van Kesper over Westerhovius dan ook bijstelling in positieve zin.

Waarde

De boeken van Westerhovius zijn in grote oplages verschenen. De meeste werden op de markt gebracht door boekdrukkers van buiten Gouda. Alleen zijn eerste publicaties, vrijwel alle gelegenheidsgedichten en uitgaves die direct te maken hadden met de Goudse Latijnse School kwamen in Gouda zelf van de persen. Zo bezien heeft het Goudse drukkersbedrijf maar in beperkte mate geprofiteerd van de productiviteit van de rector. Daar staat tegenover dat hij met de consequente vermelding van zijn Goudse functie en diverse opdrachten in zijn boeken de stad op andere wijze brede naamsbekendheid heeft gegeven. Hedentendage zijn de boeken van Westerhovius zeker niet zeldzaam, maar sommige edities zijn nog zeer gezocht. Zo wordt voor de *Hieroglyphica* bijna 1000 euro gevraagd en moet voor de bewerking van van Terentius als snel een bedrag van 450 euro neergeteld worden. Goedkoper zijn de Latijnse schoolboeken van Vossius en Pitiscus, waarschijnlijk door hun grote oplages. Daarvoor moet rond de 150 euro betaald worden.

14. Titels ontleend aan de Short Title Catalogue van de Koninklijke Bibliotheek.